

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
бакалавра
з теми: **«Становлення музейної справи на Поділлі»**

Виконав: студент 4 курсу
Спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія) за
освітньо-професійною програмою Середня
освіта (Історія)
Ist1-B16z групи
(заочної форми навчання)
Гаджаман Вадим Леонідович

Керівник: **Задорожнюк А.Б.**, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри історії України

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020 року

Зміст

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ЦЕРКОВНИХ ДАВНЬОСХОВИЩ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження.....

1.2. Історико-церковні давньосховища в Україні.....

РОЗДІЛ II. ДІЯЛЬНІСТЬ Є. СІЦІНСЬКОГО ЗІ ЗБИРАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ

2.1. Постать Є. Сіцинського в контексті його доби.....

2.2. Роль Є. Сіцинського у розвитку музейництва на Поділлі.....

РОЗДІЛ III. СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЮ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ЯК НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ УСТАНОВИ.

3.1. Створення Давньосховища в Кам'янці-Подільському.....

3.2. Музей Подільської губернії у 1912-1920 рр.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останні десятиліття розвитку й становлення української державності ознаменовані посиленням уваги до збереження духовно-культурної спадщини українського народу, що є цілком природним для процесу націєтворення. Саме культура є тим потужним рушійним елементом розвитку суспільства, який водночас виступає індикатором суспільних змін, адже відображає духовно-інтелектуальний стан соціуму, його ціннісні орієнтири, а також виявляє потенціал спільноти в аспекті націєтворчих та державотворчих процесів. У складній системі духовно-культурних і ціннісних суспільних орієнтирів та констант виразної значущості набувають музеї — соціокультурні інститути, які органічно поєднують історичну пам'ять народу з процесами формування і творення національної свідомості. Від часу виникнення й до сьогодення музейна справа в Україні пройшла довгий і складний шлях, але не обмежилась лише стінами музейних приміщень чи колекціями старожитностей, раритетних речей. Музеї стали важливими осередками духовності й культури, засобами формування громадянського світогляду, а тому не могли залишитись поза увагою держави. На державному рівні посилений інтерес до історії та культури народу знайшов своє практичне відображення у розробці механізмів державної політики щодо пам'яткоохоронної діяльності, збереження та поповнення музейних фондів, а також адаптацією цієї діяльності до світових норм та стандартів. Проте, здійснення таких заходів не було б можливим, якби раніше, у попередні десятиліття, чи, навіть, століття, історики, археологи, краєзнавці не займались формуванням та збереженням давньосховищ, музеїв, бібліотек. Відповідно, описуючи результати своєї роботи на сторінках різних наукових видань, вони передали наступним поколінням зацікавлених у цій справі людей свій неоціненний досвід, який, звісно, значно полегшує роботу в цьому напрямку нашим сучасникам. Друга половина XIX — початок XX ст. є знаковим періодом для становлення й розвитку музейної справи на Поділлі, адже саме в цей час було закладено її основи та започатковано її

наукове осмислення. Актуальність та суспільна значущість проблеми становлення музейної справи на Поділлі посилюють доцільність її наукового вивчення.

Об’єктом дослідження є становлення музейної справи на Поділлі.

Предметом дослідження є процеси зародження музеетворення, напрями, форми, результати та специфіка діяльності засновників музейної справи на Поділлі.

Мета роботи. На основі комплексного й об’єктивного вивчення наукових джерел здійснити аналіз теоретичних, історичних та практичних аспектів розвитку музейної справи, які в середині XIX — 20-х рр. XX ст. вплинули на створення й розвиток музею в Кам’янці-Подільському.

Поставлена мета визначає завдання дослідження:

- проаналізувати стан історіографії розвитку музейної справи на Поділлі в зазначений період;
- схарактеризувати особливості формування історико-церковних давньосховищ в Україні;
- проаналізувати суспільно-історичні чинники, що вплинули на становлення музейної справи на Поділлі;
- розкрити роль засновників музейної справи у збиранні та формуванні музейного фонду;
- схарактеризувати процес становлення музею в Кам’янці-Подільському як науково-освітньої установи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період середини XIX — 20-тих років XX ст.

Географічні межі дослідження поширюються на територію Подільської губернії відповідно до поділу XIX — початку XX століття.

Методологічну основу дослідження складають діалектичний метод наукового пізнання та принципи історизму й об’єктивності. Для розв’язання поставлених завдань використано як загальнонаукові (аналізу, синтезу), так і

спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, історично-описовий, порівняльний, ретроспективний) методи.

Зв'язок із науковими програмами. Роботу виконано в контексті науково-дослідної програми кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Практичне значення роботи. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані при викладанні курсів історії України, краєзнавства, пам'яткознавства, а також при розробленні спецкурсів, у процесі написання студентських та учнівських статей, рефератів, курсових робіт.

Структуру роботи визначили мета та завдання дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи — 61 сторінка. Основний зміст роботи викладено на 54 сторінках. Список використаних джерел нараховує 54 позиції.

Апробація

Публікація

РОЗДІЛ I. ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ЦЕРКОВНИХ ДАВНЬОСХОВИЩ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження

Проблема становлення музейної справи в Україні знайшла висвітлення у численних публікаціях, які відрізняються в тематичному й жанровому планах. Серед них можна виокремити власне наукові та науково-популярні статті, монографії та навчальні посібники; праці з історії, краєзнавства, музеєзнавства. Найбільшу кількість праць присвячено вивченню окремих аспектів історії музейної справи та діяльності музейних закладів як важливих соціокультурних інститутів, що мають вирішальне значення для процесів формування національної свідомості суспільства.

Початок науковому вивченню музейної справи на Поділлі було покладено в другій половині XIX — на початку XX століття. Саме у цей час з'являються

ВИСНОВКИ

Важливу роль у віднайденні, збереженні та популяризації пам'яток духовної та матеріальної культури завжди виконували заклади музейного типу. Саме вони стали надійним місцем накопичення, систематизації, обліку та популяризації пам'яток історії та культури краю. Здійснюючи аналіз історичних процесів та подій, які зумовили зародження музейної справи на Поділлі та подальший її розвиток, ми прийшли до таких висновків:

1. Становлення та розвиток музейної справи на Поділлі широко представлено в історіографії. У роботі ми виокремили так джерела: історичні (вивчення процесів зародження та розвитку музейництва, формування музейних фондів, історії музейних приміщень) та персонологічні дослідження. За хронологічним критерієм ми виокремили три періоди. Праці першого періоду з'явилися в другій половині XIX — на початку XX ст., другий період (радянська доба) щодо краєзнавчої тематики є непродуктивним, а поява найбільшої кількості публікацій пов'язана з періодом незалежності України.

2. На початку XX ст. в Україні було накопичено чималий досвід створення давньосховищ при церковно-археологічних товариствах/братствах/комісіях, наповнення їхніх фондів, систематизації й опису старожитностей. На початковому етапі становлення музейної справи основні турботи зі створення музейних закладів, як правило, брало на себе духовенство, що головно й ініціювало створення церковно-археологічних осередків та брало активну участь у діяльності цих організацій. Однією з причин такої активної участі духовенства у краєзнавчому русі була та обставина, що найбільша кількість старожитностей зберігалась у церквах і монастирях.

3. Історія створення та становлення Давньосховища старожитностей на Поділлі нерозривно пов'язана з діяльністю Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, який згодом було реорганізовано в Подільське церковне історико-археологічне товариство. Діяльність Давньосховища підпорядковувалась правилам, розробленим членами Комітету (Товариства). Найбільшу участь у формуванні фондів Давньосховища взяло подільське

духовенство. Визначальна роль у його діяльності належала Є. Й. Сіцінському, який упродовж 32 років був його завідувачем. Фонди Давньосховища містили досить різнопланові експонати, що, зрозуміло, зумовило потребу формування відповідних відділів музею та появу праць методичного характеру щодо роботи з музейними експонатами. А це, в свою чергу, заклало основи подальшого розвитку музейної справи та формування музейних установ як соціально-культурних осередків.

4. Визначальна роль у розвитку музейної справи на Поділлі належить відомому вченому Є. Й. Сіцінському. Його становленню як визначного вченого-краєзнавця і громадського діяча сприяла низка чинників, серед яких — високі сімейні цінності, вибудовані на християнській світоглядній системі, освіта та культурне середовище, у яке потрапив учений під час років навчання в Кам'янці-Подільському та Києві, його широке коло наукових та громадянських інтересів, а також незвичайна відданість справі вивчення та збереження минулого свого народу.

5. Подільське духовенство зробило великий внесок в організацію краєзнавчого руху. Фонди Давньосховища наповнювалися завдяки надходженням з церков та монастирів єпархії, пожертвам духовенства. Активну участь у цьому також брала Подільська духовна консисторія та архієрей. Значну частину експонатів вдалось зібрати завдяки археологічним розкопкам, які проводив Є. Й. Сіцінський.

6. Завдяки далекоглядності учасників Подільського церковного історико-археологічного товариства, які не обмежувались пошуком та збереженням тільки церковних старожитностей, а збирали та розподіляли до музейних фондів і пам'ятки нецерковного характеру, за 20 років свого існування Давньосховище церковних старожитностей трансформувалось у Музей Подільської губернії, який, попри всі випробування часом, продовжував розвиватися і як науково-культурна установа послужив справі створення українського університету в Кам'янці-Подільському, поповнивши університетську бібліотеку.

Отже, завдяки самовідданій праці подільського духовенства, місцевих краєзнавців, науковців, освітян, їх особливому сумлінню, внутрішньому

моральному обов'язку перед часом і самою історією, на Поділлі вдалося створити потужний науково-культурний осередок, а тим самим послужити справі збереження неоціненної історико-документальної спадщини, що має не лише локальну значущість та цінність, а є загальнонаціональним надбанням, яке відображає тисячолітню історію життя українського народу. Архівні матеріали та музейні фонди складають величезні ресурси предметно-документальної інформації, надзвичайно потрібної для сучасних процесів самоусвідомлення та самоідентифікації української нації на шляху творення та становлення української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрович Г. Культурно-исторический отдел Музея Подольской губернии. *Экономическая жизнь Подолши*. 1915. февр. (№4). С. 9-18.
2. Баженов Л. В. Историчне краєзнавство Правобережної України в ХІХ — на поч. ХХ ст.: становлення, історіографія, бібліографія: монографія. Хмельницький: Доля, 1995. 254с.
3. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст.: історіографія, біобібліографія, матеріали: монографія. Кам'янець-Подільський, 1993. 468 с.
4. Баженова С. Е. Витоки музеїв на Поділлі. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 6. С. 81-84.
5. Баженова С. Е. Ю. Й. Січінський та Ю. А. Ролле: перехрестя долі. *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Січінського та Володимира Січинського*: зб. матер. міжнар. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Юхима Січінського та 115-річчю від дня народження Володимира Січинського. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 122-125.
6. Винокур І. С. Историко-археологічні дослідження Ю. Й. Січінського. *Духовні витоки Поділля: творці історії краю*. Хмельницький, 1994. С. 57-59.
7. Винокур І. С. Ю. Й. Січінський та його діяльність в галузі археології. *Юхим Січінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, інф.-видав. відділ, 2004. С. 17-25.
8. Волкова В. М., Нестеренко В. А. Кам'янець-Подільський історичний музей: перші 50 років: посіб. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2010. 24 с.
9. Волкова В. М. Роль історико-статистичного комітету в формуванні Кам'янець-Подільського Давньосховища. *Зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2010. С. 19-26.

10. Демуз І. О. Церковно-археологічні товариства і установи України XIX — початку XX ст.: сучасна вітчизняна історіографія. [В:] *Література та культура Полісся*. Ніжин. Вип. 76. С. 90-106.
11. Дідух Л. В. Микола Біляшівський і розвиток місцевих музеїв в Україні (кінець XIX — початок XX ст.). *Наукові записки НаУКМА*. 2006. Т. 52. С. 26-32.
12. Завальнюк К. В. Джерела з генеалогії Юхима Січінського (1859-1937) у фондах Державного архіву Вінницької області. *Архіви України*. 2015. №1. С. 181-191.
13. Задорожнюк А. Б. Вірменський храм св. Миколи XV-XVIII ст. у Кам'янці-Подільському (Історія пам'ятки). Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2009. 64 с.
14. Задорожнюк А. Б. Казанський собор у Кам'янці-Подільському. Кам'янець-Подільський: Мошак М. І., 2007. 52 с.
15. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. — Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2010. 296 с.
16. Земський Ю. С. Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет: становлення та діяльність. Хмельницький, 1997. 26 с.
17. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник: перші 125 років / ред. колегія В. С. Травінський та ін. Кам'янець-Подільський : ПП "Медобори-2006", 2015. 88 с.
18. Карбовська Ж. Етнографічна колекція музею Кам'янця-Подільського за описом 1909 року. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*: Зб. наук. пр. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. 2009. Вип. 9. С. 23-25.
19. Карбовська Ж. А. Формування етнографічної колекції Кам'янець-Подільського музею на початку XX століття. *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Січінського та Володимира Січинського*: зб. матер. міжнар.

наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Юхима Сіцинського та 115-річчю від дня народження Володимира Січинського. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 70-73.

20. Касап Ж. Б. До формування музейництва на Поділлі. *Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 1. С. 83-87.

21. Касап Ж. Б. Передумови створення Давньосховища старожитностей у Кам'янці-Подільському. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 10. С. 214-217.

22. Касап Ж. Б. Розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи на Поділлі (середина XIX – початок 40-х рр. XX ст.): дис. ... канд. іст. наук. Кам'янець-Подільський, 2013. 261 с.

23. Касап Ж. Б. Ю. Й. Сіцинський – засновник музейної і пам'яткоохоронної справи на Поділлі. *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцинського та Володимира Січинського*: зб. матер. міжнар. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Юхима Сіцинського та 115-річчю від дня народження Володимира Січинського. Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 62-64.

24. Козлова Н. К. Перші сторінки історії музею. *Музей і Поділля*: тези доп. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Поділ. держ. іст. музею-заповідника. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 9-11.

25. Комарніцький О. Б. “Подольские епархиальные ведомости” як джерело вивчення церковної історії Поділля (за матеріалами неофіційної частини). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 6. С. 191-203.

26. Косаківський Є. М. Розвиток етнографічного музеєзнавства на Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст. *Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. С. 542-545.

27. Костриця М. Ю. Волинське церковно-археологічне товариство та його роль у розвитку краєзнавства. *Краєзнавство*. 2005. № 1-4. С. 43-50.

28. Кошель О. Між церквою і наукою. Історичний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1865-1920). Київ — Кам'янець-Подільський : Центр поділлєзнавства, 1998. 69 с.
29. Кушпетюк О. І. Діяльність давньосховищ Волинської губернії зі збереження й популяризації пам'яток волинського іконопису. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2010. Вип. 16. Т. II. С. 52-57.
30. Кушпетюк О. Старожитності музеїв Волинської губернії на виставках місцевого та загальноросійського рівня. *Музеєзнавство та пам'яткознавство*. Київ — Миколаїв. Емінак, №3(2). С. 98-102.
31. Литвин К. Церковні старожитності в колекції Чернігівського єпархіального давньосховища. *Народна творчість та етнографія*. 2010. Вип. 6. С. 108-118.
32. Маньковська Р. В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. - початок XXI ст.): дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.01 / Інст. історії НАНУ, Переяслав-Хмельн. Держ. Пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Київ, 2017. 518 с.
33. Медведчук Г. К. Внесок Є. Й. Сіцинського в українську етнографію і фольклористику. *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцинського і Володимира Січинського*: зб. матер. міжнар. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Ю. Сіцинського і 115-річчю від дня народження В. Січинського. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 52-57
34. Музей і Поділля: тези доп. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музеюзаповідника. Кам'янець-Подільський, 1990. 100 с.
35. Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2015. 272 с.

36. Прокопчук В. С., Старенький І. О. Ю. Й. Сіцінський у спогадах Павла Богацького. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Випуск 6. С. 125-134.
37. Сецинский Е. И. Иконы художника В. А. Тропинина в церкви села Кукавки Могилевского уезда. ПП. – 1909. – 11 окт. (№41). – С. 1044-1053.
38. Сецинский Е. И. Музей Подольского церковного историкоархеологического общества. 2. Описание предметов старины. Труды Подольского церковного историко-археологического общества. Каменец-Подольск: Тип. Св.-Троицкого братства, 1909. Вып. 11. С. 1-105.
39. Сецинский Е. И. Музей Подольского церковного историкоархеологического общества. 1. Старопечатных книг. Труды Подольского церковного историко-археологического общества. Каменец-Подольск: Тип. Св.-Троицкого братства, 1904. Вып. 10. С. 1-107.
40. Сецинский Е. И. Отчет Подольского церковного историкоархеологического общества и учрежденного им церковного Древнехранилища за 1890 год. Каменец-Подольск: Тип. Под. губ. правл., 1891. 25 с.
41. Сецинский Е. И. Описание предметов старины. *Труды Подольского церковного историко-археологического общества*. Каменец-Подольск: Типогр. Св.-Троицкого Братства, 1911. – Вып. XI. – 418 с.
42. Сецинский Е. И. По поводу учреждаемого в Каменце-Подольске епархиального церковного Древнехранилища. ПЕВ. 1890. 22 янв. (№3). С. 79-86.
43. Скочиляс І. Архіви унійної церкви на Поділлі XVIII століття: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник*. 2004. Т. 11/12. С. 105-111.
44. Соловей В. П. Заснування історичного музею-заповідника. *Зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф., присв. 120-й річниці заснування Кам'янець-Поділ. держ. іст. Музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2010. С. 13-19. 748.

45. Соловей В. П. Ю. Й. Сіцінський – один із фундаторів музею в м. Кам'янці-Подільському. *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцінського і Володимира Січинського*: зб. Матер. міжнар. наук.-краєзн. конф., присв. 150-річчю від дня народження Ю. Сіцінського і 115-річчю від дня народження В. Січинського. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. С. 65-69.

46. Соломонова Т. Р. Колекція стародруків музею Подільського церковного історико-археологічного товариства: склад, провенієнції. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 10. С. 370-379

47. Старенький І. О., Крик Н. В. Бібліотека Давньосховища при Подільському єпархіальному історико-статистичному комітеті як осередок збереження пам'яток друку та письма (1890-1920 рр.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 125-129.

48. Старенький І. О. Музейна справа на Поділлі в 1917-1920 рр. *Науковий вісник "Меджибіж"* : матер. V наук.-краєзн. конф. "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України" і міжнар. наук. симпозіуму "Євреї Великого Князівства Литовського на теренах Литви й України". Меджибіж; Хмельницький : Мельник А. А., 2012. Ч. 2. С. 44-49.

49. Старенький І. О. Подільське єпархіальне Давньосховище: віхи розвитку (1890-1920 рр.). *Науковий вісник "Межибіж"*: матер. V наук.-краєзн. конф. "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України". Хмельницький : Мельник А. А., 2011. Ч. 2. С. 158-166.

50. Старенький І. О. Формування фондів Подільського єпархіального Давньосховища (за матеріалами "Подольских єпархиальных ведомостей" і "Трудов Подольского церковного историкоархеологического общества"). *Зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф., присв. 120-й річниці заснування Кам'янець-*

Поділ. держ. іст. музею-заповідника. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2010. С. 74-79.

51. Трембіцький А. М. Вони творили музеї Поділля. До біографії Є. Сіцінського. М. Трублаєвича та Ю. Александровича URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_ist_2004_8_56.pdf (дата звернення : 15.04.2020).

52. Трембіцький А. М. З історії співпраці знаних українських археологів Сергія Гамченка та Євфимія Сіцінського. Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 681-692.

53. Трембіцький А. М. Є. Й. Сіцінський – організатор краєзнавчого руху і регіональних досліджень. Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 1. С. 76-102.

54. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцінський (1859-1937): наукова та громадська діяльність: монографія. Хмельницький: Мельник А. А., 2009. 300 с.